

DIALEKT- OCH FOLKMINNESARKIVET
UPPSALADALFOLKETS SÄSONGARBETSVANDRINGAR.

Nedanstående frågor avser enbart sysselsättningar av grovarbetskaraktär, ej hantverksmässiga arbeten, handelsfärder eller forkörningar. Främst önskas uppgifter om regelbundet, flera år i rad återkommande arbetsvandringar. Arbetsplatsen skall ligga åtminstone utom socknen. Det är viktigt, att tidpunkterna noggrant anges. Likaså är det angeläget, att uppgifter från olika byar särskiljes. Även uppgifter från de senaste åren önskas.

I den mån invandring till trakten av främmande arbetskraft förekommit, önskas svar på lämpliga frågor.

- - -

1. Har i bygden bedrivits säsongvisa arbetsvandringar till andra orter? Vad har benämningen på detta slags arbete varit och vad innefattas i denna? Avses därmed även t.ex. skogsarbete, väg- och banarbete, skinnarvandringar och försäljningsfärder med hårarbeten?

2. Vad anses vara orsaken till säsongarbetsvandringarna? Finns det i socknen byar, där sådana ej förekommit? Varför?

3. Kan man urskilja växlingar i arbetsvandringarnas omfattning? Medförde följande företeelser märkbara förändringar: a) ev. skifte b) skogsdrivningarnas början i hembygden c) sågverksindustriens uppkomst d) tröskmaskinernas införande e) införandet av arbetsbesparande maskiner inom vissa industrier. Övergick förbönderna till säsongarbete, då järnvägarna anlades? Förekom variationer i vandringarna allt efter konjunkturen och skördeutfall? Ge exempel! Har konkurrens från andra arbetssökande grupper (t.ex. värmlänningar, finnar) gjort sig märkbar? Inom vilka sysselsättningar?

4. Varför upphörde arbetsvandringarna? Skedde det plötsligt eller gradvis? När?

5. Vart reste man? Känner man till arbetsvandringar till Värmland, Västergötland, Östergötland eller söder därom? Gick färden även utrikes? Hade socknen eller byarna speciella trakter, dit man företrädesvis reste? Förelåg överenskommelse beträffande dessa områden med andra socknar eller byar? Medförde inrättandet av nya kommunikationsleder omläggning av resväg eller arbetsdistrikt?

6. Vilka befolkningsgrupper begav sig i väg? Deltog även medlemmar av burgnare familjer? Varför? Vad var orsaken till, att vissa personer slog sig på gårdfarihandel och forkörning, medan andra säsongarbetade? Fanns det någon social skillnad dessa kategorier emellan? Hände det, att hela familjer deltog, medtagande barnen? Även dibarn? Deltog de indelta soldaterna? Deltog finnbygdernas befolkning? Nedsattes det sociala anseendet i byn för arbetsvandrarna? Ansågs det "finare" att vara t.ex. forkörare? Fanns det någon allmänt iakttagen minimiålder för att få deltaga? Hur gammal var de äldsta deltagarna? Brukade man vanligen upphöra med säsongarbetet då man gifte sig?

7. Reglerades arbetsvandringarna genom sockenstämmobeslut eller liknande?

8. Hur anpassades säsongarbetena efter göromålen hemma? Kunde man och hustru säsongarbeta olika perioder av året? Sysslade arbetsvandrarna t.ex. med hantverk och gårdfarihandel under andra delar av året? Hände det, att man tog ledigt från industriarbete i hemorten för att arbetsvandra? Förekom säsongarbete förenat med tiggeri?

9. Hur var en arbetsvandring organiserad? Fanns det en förman, som ledde den, kontraktade arbetet för hela styrkan eller delar därav, tog emot betalningen etc.? Hade man vissa krav på förmannens lämplighet? Hade han uppsikt över ordningen med rätt till bestraffning? Övriga åligganden? Vidtalade han gruppens medlemmar eller uppsökte hugade deltagare honom? Fick han någon extra ersättning för sitt ledarskap? Valdes han, eller utsåg han närmast sig själv?

10. Anställdes många genom annonser och platsbyråer? Satte man själv in annons om att arbete önskades? Hur fick man annars upplysningar om var arbete fanns att få (kungörelse i kyrkan, rykten om arbete, rykten om hög lön)? Förekom kringresande värvare eller tjänstgjorde någon i orten boende som ombud? Vad hade denne i ersättning? Skedde överenskommelse om arbete genom brev? Var det vanligt, att man vidtalade arbetsgivaren att få komma tillbaka året därpå? Fixerades i så fall datum? Skedde platsförmedling genom släktingar och vänner? Hade dessa ersättning därför?

11. Samlades byns (socknens) arbetsvandrare på något särskilt ställe på avtalad tid för avfärden? Var och när? Skedde detta även sedan man börjat färdas med tåg? Färdades en del ensamma? Fanns det avtal om mötesplatser med andra

grupper under vägen? Förekom någon form av avskedsceremoni (t.ex. psalmsång)? Var det sed att begå nattvarden före avfärden? Hur långt fram i tiden höll fotvandringarna på? När började man åka tåg? Har man minne av flottfärder på Dalälven eller båtfärd med roddbåt på Siljan? Färdades man regelbundet samma väg? Vilken? Hade man traditionella övernattningsställen (i boningshus, härbärgen, lador)? Vad gav man i ersättning för logiet? Brukade det gå lätt att få logi, eller var folk ogina? Brukade spelmän gå i tåten hela vägen? Vilka instrument trakterade de? Hade man särskilda marschlåtar eller marschvisor? Vilka? Brukade man tralla och hade man upp-tåg för sig under vägen? Redogör för övriga förhållanden under färden! Brukade förmannen gå i spetsen? Gick man i takt? Förekom barfotagång och hade man därvid fötterna insmorda (med t.ex. tjära)? Hur lång sträcka gick man per dag? Raster? Känner man till att man pläгат tugga kåda? Vad hade man för utrustning med sig (kläder, skor, mat, bärdon m.m.)? Medförde man verktyg (slaga, spade, yxa, snickarverktyg, bakattiralj m.m.)? Lejde man förbönder att frakta packningen hela eller viss del av vägen?

12. Hur långt fram i tiden erfordrades pass för att få vandra ut ur länet? Brukade passet efterfrågas under vägen? Finns bevarade pass kvar? Hur lyder de?

13. Förekom det, att man bytte namn, då man lämnade landskapet, t.ex. då man hette Mats? Skedde namnbytet på någon särskild plats?

14. Blev det oenighet och bråk, då man passerade större orter (t.ex. med gatpojkar)? Förekom skällsord (mas)?

15. Hur gick platssökandet till, om man ej på förhand ordnat detta? Skedde städsling på marknaderna? Gick man ur hus i hus om man sysslade t.ex. med dikning eller målning? Var det i allmänhet svårt att få arbete? Tog man hellre kommunalt eller bolags-(firma-)arbete än privat tjänst? Inom vilka socialskikt (främst vid lantbruket) fick man arbete? Händes det, att byalag samfällt lejde arbetslag? Möttes man omedelbart vid ankomsten till större städer av personer, som sökte arbetare? Hur långt fram i tiden? Förekom läkarbesiktning eller motsvarande? Skrevs kontrakt eller träffade man muntliga avtal? Bekräftades dessa genom handslag eller på annat sätt?

16. Vilka olika slag av säsongarbeten ägnade man sig åt? Nedan uppräknas en mängd yrken. Har även andra funnits? Hur

långt fram i tiden har resp. säsongarbeten förekommit? Minns man även tidpunkten för begynnelsen? Ange alltid arbetsort eller -trakt! I fråga om en del sysselsättningar önskas särskilda uppgifter.

Byggnadsarbete

Byggnadssnickeri, timmerarbete (t.ex. tröskverksbygge, brobygge, skeppsbyggeri)

Husmurning

Kallmurning (stenmurar, pirer, strandskoningar m.m.)

Murbruksbärning. Brukade kvinnor deltaga i arbetslag, där deras (fäst-)män arbetade?

Målning, rödfärgning. Brukade målarna tidvis ägna sig åt rödfärgning, eller var detta ett särskilt yrke? Medförde man egen färg och verktyg?

Lantarbetare

Plöjning (medförde man plog?) Slåtter. Skörd. Gärdsgårdsbygge. Vallning (pojkar eller flickor? Även äldre?) Mjölkning. Allmänt dräng-, pigarbete.

Tröskning. Hur många var man i arbetslaget? Utgick betalningen till lag eller individ? Deltog även män? Ingick sädens rensning i arbetsavtalet, ev. mot extra ersättning i form av mat (kastkanna)? Var ersättningen olika för skilda sädesläg? Brukade från Stockholm återvändande kullor tröska på återvägen? Har arbete vid ambulering tröskverk förekommit?

Linberedning. Ullberedning.

Trädgårdsarbete. Ansågs detta arbete särskilt tungt? Var det huvudsakligen de äldsta och yngsta, som ägnade sig däråt?

Arbete på kyrkogårdar. Fanns någon äldre kvinna, som tjänstgjorde som ombud i socknen och värvade arbeterskor? Vad hette hon? Var bodde hon? Vad hade hon i ersättning? Arbetade man även på andra håll än i Stockholm?

Industriarbete

(De flesta sysselsättningar inom detta område torde ha varit av närmast fast karaktär. Särskilj noga de olika kategorierna! - Inom många fler industrier än nedanstående torde säsongarbetande dalfolk förekommit. Vilka?)

Tegelbruk. Teglugnsvaktning (både män och kvinnor?) Sågverk.

Bryggeri. Fanns någon särskild tidpunkt (t.ex. 15 dec.), då man brukade sluta för att återkomma på våren? Brukade murarhantlangerskorna gärna bli bryggeriarbeterskor? Ansågs yrket vara särskilt bra betalt?

Stearinfabrik. Ammunitionsfabrik. Porslinsfabrik. Limfabrik. Sockerraffinaderi. Järnbruk.

Grovarbete

Dikning. Kanalgrävning, Muddring, Grundgrävning. Anläggningsarbete (t.ex. fästningsbygge, kraftverksbygge). Sprängning. Vagarbete.

Järnvägsbygge (arbetade man därmed blott då banor byggdes i närheten eller har man även deltagit i långt bort belägna byggen?)

Stenhuggning. Gruvbrytning. Sorteringsarbete vid gruvor. Nyodling. Torvupptagning.

Vedsågning. Fanns det storföretagare, som hade flera anställda? Kunde kundkretsen eller distriktet "säljas" till en kollega, då vedsågaren drog sig tillbaka från arbetet? Fanns särskilda orderkontor, där man tog upp beställning på arbete? Hur var det organiserat? Har vedsågning förekommit även utanför Stockholm?

Expressrörelse, bärning, flyttning. Brukade detta kombineras med vedsågning, eller förekom det som speciell syssla?

Vattenbärning.

Brödutbärning. Hade man vissa distrikt, där man mot procent sålde bröd (bar ut till abonnenter) åt någon bagare? Köpte man in ett lager, som såldes? Var låg distrikten? Hur bar man brödkorgarna?

Rodd. Var? Person- eller varutransport? Router? Taxa? Hur många var man i arbetslaget? Deltog även män?

Kommunalt arbete.

Skogsarbete

Timmerhuggning och -körning. Flottning. Skogsdikning, röjning. Skogssådd.

Diverse arbeten

Museivakt. Betjänt, kusk. Fiske och tillvaratagande av fiskets produkter. Seglation. Smidesarbete (t.ex. i Norge).

Brödbakning. Hushållsarbete. Servering. Buteljusköljning (t.ex. på apotek). Affärstjänst, paketinslagning. (hur långt fram i tiden bar paketinslagerskorna folkdräkter? Varför? Ingick det i anställningsvillkoren? Utgick ersättning?). Lager-, magasinarbete. Budskickning. Bärplockning.

17. Förekom speciella termer på yrkena (såsom Stockholms-sågare, ribbkulla, trisskulla, brukssmäcka)?

18. Anses vissa socknar (byar) ha haft visst arbete som specialitet? Har yrkena gärna gått i arv? Fanns det vissa släkter, som var kända för att utöva visst slags arbete?
19. I hur stor utsträckning förekom lagarbete? Hur stora var lagen? Var de sammansatta av släktingar, grannar, bybor eller sockenbor? Kunde folk från andra landsändar tas in i laget? Växlade deltagarna år från år? Vem eller vilka bestämde lagens sammansättning? Förekom intagningsceremonier? Inträdesavgift? Hur delades förtjänsten?
20. Fanns det typiskt manliga sysselsättningar, t.ex. olika slags grovarbete, i vilka kvinnor dock deltog? Anställdes kvinnor i stället för män till vissa arbeten, därför att de ansågs arbeta bättre eller billigare?
21. Ge exempel på vad man hade i kontant tidlön (ange noga årtalet)! I vilken utsträckning förekom beting eller ackord? När skedde övergången från tidlön? Förekom det, att man fick hela eller huvuddelen av lönen in natura? Kunde man lämna lönepersedlarna kvar i gårdarna efter det man arbetat färdigt och hämta dem senare? Hur fraktades de hem? Ingick det i avtalet, att arbetsgivaren skulle frakta hem naturalönen? Hur långt fram i tiden har naturalön förekommit? Hände det, att naturalönen avyttrades på platsen, så att i stället pengar medfördes hem? Kunde lönen tillfälligt stiga av lokala orsaker, t.ex. i konkurrens med rallarelöner vid något närbeläget banbygge? Sänktes löner vid stor tillgång på arbetare? Var lönen olika under olika årstider. Hur gammal skulle man vara för att få full lön? Hade ovana arbetare lägre lön? Var det stor skillnad mellan manlig och kvinnlig lön för samma arbete? Steg lönen efter visst antal år hos samma arbetsgivare eller inom samma branch? Hur mycket pengar kunde man få över på en säsong? Vilka yrken ansågs ge bästa lönen? Fanns det extra löneförmåner, såsom fri mjölk, potatis, ved, extraförplägnad var lördag? Hade man betalt för övertid och när började i så fall detta? Fick inom vissa yrken dalkarlarna mer betalt än andra? Hade folk från vissa Dalasocknar mer betalt än andra från landskapet? Förekom det, att man frivilligt tog lägre lön än den lokala arbetskraften? Blev det missämja därigenom? Hur tog denssig uttryck? Fick vissa specialister mer betalt än andra inom arbetslaget? Erhölls lönen veckovis eller vid arbetets slut? Hur försiggick utbetalningen? Fick man förskott? Brukade arbetsgivaren betala resan och/eller ge lön för resdagarna? Kan det sägas, att in-

komster genom säsongarbete väsentligt bidragit till familjens uppehälle eller framåtgående (t.ex. uppförandet av nya byggnader, inköp av jordbruksmaskiner)? Angavs detta senare som syfte? Finns exempel på att någon blivit smått välbärgad genom säsongarbete? Kunde det å andra sidan förekomma, att man slarvade bort förtjänsten?

22. Hur bodde man? Hyrde man in sig eller höll arbetsgivaren bostad? Hur såg denna ut? Förekom särskilda kaserner (t. ex. kullkasernerna på Norra begravningsplatsen i Stockholm)? Fanns särskilda ordningsföreskrifter för dem? Ingick ved och lyse? Medförde man egen kokattiralj och egna sängkläder? Bodde lagets förman på samma ställe? Låg män och kvinnor i samma rum? Fanns det i städerna särskilda kvarter, där man bodde? Var var dessa belägna? Fingo även andra personer bo där, som t.ex. dalska gårdfarihandlare? Bodde man gärna socken- eller byavis?

23. Brukade familjer eller änkor ta med sig barnen? Vad gjorde dessa, då de vuxna arbetade? Bodde familjerna i allmänhet för sig själva? Arbetade man och hustru vanligen på samma ställe? Hände det, att den ena parten bedrev försäljning, medan den andra hade anställning?

24. Vem skötte städning och matlagning? Medförde större arbetslag egen kocka? Hur avlönades hon? Turades lagmedlemmarna om att sköta matlagningen eller lagades maten enskilt? Fanns i så fall vissa sysslor, som gick i tur (potatis- och grötkokning)? Vad åt man i huvudsak? Känner man till uttrycket dalkarlsgröt och vad innebär det? Inackorderade man sig i maten på någon gård? Åt säsongarbetarna i städerna på något matloкус? Var? Blev det skillnad i kosthållet hemma, vid arbete på landsbygden, vid arbete i staden? På vad sätt? Köpte man mat eller medfördes den hemifrån? Fick man sig mat tillskickad? Hur? Köpte man på kredit?

25. Hur var man klädd i arbetet och under ledigheterna? Förekom någon officiell eller inofficiell "uniform" eller arbetsklädsel? Köptes denna i någon särskild butik? Använde man läderförkläde? Hade man träskor? Hur länge hade man folkdräkten kvar i arbetet och under helgerna? Gjorde de bofasta narr av folkdräkterna? När började de kvinnliga arbetarna använda långbyxor? Hur sköttes hygien? Hur ofta badade man varmbad? Badade man ute sommartid?

26. Hur lång var arbetsdagen (ange året!)? När inföll rasterna? Hade man torrskaffning med sig, eller åt man lagad mat? Förekom söndagsarbete? Brukade de vinterarbetande komma

- hem över jul? Hur många dagar? Utgjorde julen tidpunkt för växling mellan olika slags arbete (t.ex. tröskning-bakning)?
27. Vad gjorde utarbetarna vid regn? Medförde inregning löneminskning?
28. Hade man med sig eller tillverkade man på kvällarna hemslöjdsföremål, som man sålde vid tillfälle?
29. Vad gjorde man helgdagarna? Bedrev man då extraarbete? I vilken utsträckning förekom kyrkogång, utflykter och dans? Reste man hem, om man ej bodde alltför långt bort?
30. Hur uppehölls kontakten med hemmet? Skrev man och fick man ofta brev? Skrev arbetslagen gemensamma brev hem? Hur sände man hem pengar?
31. Hade säsongarbetarna gott anseende? Förekom oenighet med de bofasta? Slagsmål? Fick säsongarbetarna sitta längst ned vid bordet vid måltiderna (t.ex. i bondgårdarna)? Hade detta något särskilt namn (dalkarlsändan)?
32. Höll man sig för sig själv, eller träffade man andra (säsongarbetare eller bofasta)? Möttes man för att diskutera gemensamma angelägenheter? Deltog nykterhetsfolket och de frireligiösa i bygdens sammankomster? Hade olika arbeten olika socialt anseende bland säsongarbetarna och bland de bofasta? Fanns yrkesstolthet? Förekom spritmissbruk?
33. Hände det, att man bytte anställning eller syssla under säsongen? Kunde man ägna sig åt olika slags sysselsättning olika år? Slog sig gårdfarihandlare på säsongarbete då och då under försäljningsturnén eller då lagret tog slut?
34. Föranledde Stockholms kommunalförvaltnings anställningspolitik under 1920-talet (blott i staden mantalsskrivna personer anställdes), att man skrev sig i staden (gäller t.ex. kyrkogårdsarbeterskorna)? Bodde man i alla fall kvar i Dalarna?
35. Köpte man med sig livsmedel, kläder, böcker, presenter etc. hem? Ge exempl! Har någon ny verktygstyp, arbetsmetod, sedvänja eller liknande förts hem och har något sådant spritts genom säsongarbetarna (t.ex. knuttyper, slagtyper)? Finns det exempel på politiska nyheter eller rykten, som spritts?
36. Vad hände, om man blev långvarigt sjuk? Vad hände vid dödsfall?
37. Företogs hemfärden flockvis? Hade man stämt möte någon viss dag? Var man rädd att bli bestulen på hemvägen och vidtog man några särskilda åtgärder däremot? Har rånmord på säsongarbetare förekommit? Hur möttes man vid hemkomsten? Välkomstfest?

38. Var föräldrarnas inställning olika mot hemmavarande barn och sådana, som arbetsvandrare?
39. Fick arbetsvandrarna större anspråk på livsföringen än de hemmavarande? Hur tog detta sig uttryck?
40. Har arbetsvandringarna haft inverkan på tidpunkten på året för bröllopen?
41. Förekom ogillande i moraliskt hänseende mot arbetsvandringarna (t.ex. från frikyrkligt håll)? Gjordes något för att skydda ungdomar och kvinnor? Brukade föräldrarna följa med och ha sina barn under uppsikt? Tillkom utomäktenskapliga barn? Hände det, att man ådrog sig könssjukdomar? Känner man till, att någon säsongarbetande kvinna slutat på gatan? I vilken stad?
42. Förekom det missnöje inom officiella organ därför att man dröjde sig kvar borta över mantalsskrivning, husförhör, skatteuppbörd, mönstring eller dylikt?
43. Hur har fackföreningarna i hembygden och på arbetsorterna ställt sig (t.ex. mot dumpning av lönerna)? Hur har stridigheterna tagit sig uttryck? Har "utfrysning" förekommit? Har säsongarbetarna brukat gå med i fackföreningarna hemma eller på arbetsorten? Hur långt tillbaka i tiden?
44. Har det funnits någon form av facklig verksamhet inom arbetslagen eller yrkeskårerna (t.ex. vedhuggarna), såsom arbetslöshetsunderstöd och strejkkassor? Brukade man samla in pengar till dem, som insjuknat?
45. Hände det, att man var borta längre tid än en säsong i sträck?
46. Förekom det ofta, att man skaffade sig fästman eller fästnö under bortovaron? Brukade man gifta sig borta och inte återkomma till barndomshemmet?
47. Har man någon uppfattning om att emigrationen slukade det befolkningsöverskott, som tidigare sysslat med säsongarbete, eller anser man, att möjligheten att bedriva säsongarbete i stället motverkat emigrationen?
48. Förekommer ännu några former av arbetsvandringar (främst inom byggnadsbranchen)? Vilka former har dessa? Bor familjen i Dalarna, medan hufadern året runt (tidvis?) arbetar på annan ort och kommer hem över veckosluten? När började dessa arter av arbete? Var arbetar man? Med vilket färdmedel företas hemresan i dag? Har man abonnerat bus-sar för hemfärderna vid veckosluten?

49. Finns arbetsvisor, gåtor, ordstäv, anekdoter, talesätt eller liknande om eller kring vandringsarbetet?
50. Finns dagböcker, kassaböcker, brev eller andra handlingar, som berör arbetsvandringarna? Arkivet är i så fall tacksamt att få låna in dem för avskrift.